

Hillegom, voormalige bollenschuur aan de Wilhelminalaan (foto Wibo Burgers)

In het midden van de jaren negentig ontstond er meer aandacht voor het behoud van bollenschuren, het voor de Bollenstreek zo karakteristieke agrarisch erfgoed. Bijna een derde van de cultuurhistorisch waardevolle bollenschuren in dit gebied is in vier jaar tijd verloren gegaan, zo blijkt uit een onderzoek dat in 2002 is uitgevoerd. De bollenschuur, aanvankelijk uit hout opgetrokken, vanaf de jaren twintig in steen en beton, werd gebruikt voor de opslag en het drogen van bloembollen. De vaak langgerekte gebouwen hebben smalle vensters die als ventilatieopeningen dienst doen.

Sommige bollenschuren liggen in een cluster bij elkaar, vaak werden de schuren dicht bij vaarwater gebouwd. Een voorbeeld hiervan is de Leidsestraat in Hillegom, waar nog een reeks schuren bij elkaar te vinden is. De bollenschuren verdwenen aan het einde van de twintigste eeuw in hoog tempo; ze waren onpraktisch geworden voor de moderne bloembollenteelt die gebruik maakte van nieuwe droogtechnieken. In 1997 verscheen de publicatie *Beelden van bollenschuren, het cultureel erfgoed*

■ MONUMENT VAN DE MAAND

De Bollenschuur

van de Bollenstreek 1850-1940. Onderdeel van deze publicatie was een inventarisatielijst van 33 cultuurhistorisch waardevolle bollenschuren.

Een hernieuwde inventarisatie, uitgevoerd in 2002 door architect Jos Warmenhoven uit Voorhout en industrieel-erfgoedexpert P. Nijhof, wees uit dat van de op de lijst uit 1997 opgenomen bollenschuren er inmiddels al weer tien waren gesloopt. Ook van de cultuurhistorisch minder waardevolle schuren is de laatste jaren eenderde gesloopt of zal op korte termijn gesloopt worden. In Sassenheim, vanouds een belangrijk centrum voor de bloembollencultuur, worden een groot aantal bollenschuren in het centrum gesloopt om plaats te maken voor nieuwe woningen.

Een aantal bollenschuren heeft een nieuwe bestemming gekregen en is daarom bewaard gebleven. De meest geschikte vorm van herbestemming is een functie als opslagplaats, bijvoorbeeld voor »

MEI 2003

INDUSTRIA IS EEN UITGAVE VAN
STICHTING FEDERATIE INDUSTRIEEL
ERFGOED NEDERLAND (FIEN).
WWW.INDUSTRIEEL-ERFGOED.NL

INHOUD

MONUMENT VAN DE MAAND 1

AGENDA 2

BERICHTEN 3

NIEUWS UIT AANGESLOTEN ORGANISATIES 3

LITERATUURSIGNALERING 7

INDUSTRIEEL ERFGOED MET SMAAK 8

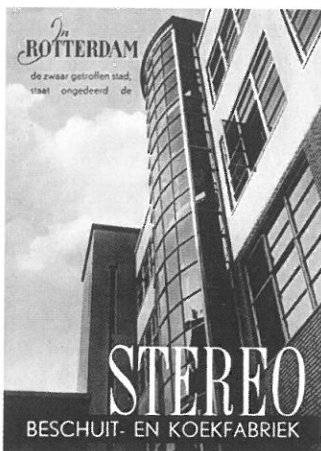
STUDIEDAG

GELDERSE STEENFABRIEKEN

Op vrijdag 20 juni organiseert de FIEN een studiedag over de behoudsproblematiek van oude steenfabrieken in het Gelderse rivierengebied. Aanleiding voor deze studiedag is het onlangs verschenen rapport *Ruimte voor steenfabrieken* dat door de Rijksdienst voor Monumentenzorg (RDMZ) is gepubliceerd. Drs. P. Nijhoff, coördinator Jongere bouwkunst en industrieel erfgoed bij de RDMZ is de samensteller van dit rapport en zal op deze studiedag een toelichting geven. Aansluitend zal een excursie worden gehouden naar enkele historische steenfabrieken, gelegen in de uiterwaarden bij Wageningen. Geïnteresseerden voor deze studiedag kunnen zich aanmelden bij het CIME, telefoon (020) 5289243 of e-mail fien@cime.nl ■

meubelen en antiek of als onderdeel van een tuincentrum. Enkele bakstenen bollenschuren zijn verbouwd tot appartement.

Dat er nog relatief veel bollenschuren over zijn is vooral toe te schrijven aan de agrarische bestemming die de grond heeft waarop ze staan. Er is dus altijd een wijziging van het bestemmingsplan voor nodig, bijvoorbeeld om de bouw van woningen of villa's mogelijk te maken. Een klein aantal bollenschuren is op de rijksmonumentenlijst geplaatst, waaronder een tweetal fraaie bollenschuren aan de Teylingerlaan in Sassenheim, bij de ruïne van Teylingen. Enkele gemeenten hebben bollenschuren op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. De bij dit artikel geplaatste foto geeft een beeld van een met sloop bedreigde bollenschuur aan de Wilhelminalaan in Hillegom, die mogelijk moet verdwijnen om plaats te maken voor nieuwe appartementen. Het omvangrijke complex dateert uit 1910. De bakstenen gevels zijn versierd met lisenen en een balustrade in gele steen. Frontaal in de middengevel is een gevelsteen aangebracht waarin de naam van het bedrijf is aangebracht: *K.van Boergondiën & Zonen*.

Verzameling Gemeentearchief Rotterdam

■ AGENDA

Tentoonstelling *En dan is er koffie... 250 jaar Douwe Egberts*

Joure, Museum Joure • Van 20 februari tot 15 september 2003 is in Museum Joure een overzichtstentoonstelling te bezichtigen over de rijke reclamegeschiedenis van Douwe Egberts. De tentoonstelling geeft een uitgebreid overzicht van affiches, emaille reclameborden, advertenties, blikken, koffieverpakkingen door de jaren heen en de bekende Douwe Egbertsgeschenken. De bezoeker maakt als het ware een reis door de tijd. Van de eerste advertentie uit 1806 tot de meest recente tv-reclames. En van de allereerste Douwe Egbertsgeschenken, de bekende Flip & Flapboeken, tot de huidige roestvrijstalen meeneem-koffiemok. Natuurlijk is er ook aandacht voor de sociale geschiedenis, de als werkgever en de ontwikkeling van winkeltje in koloniale waren uit 1753 tot het wereldconcern in 2003.

De gemeente Skarsterlan, waar Joure onder valt, biedt de tentoonstelling aan het jubilerende Douwe Egberts aan. Tot op de dag van vandaag is Douwe Egberts nauw verbonden met Joure. Hoewel het hoofdkantoor en een koffiefabriek al in 1929 naar Utrecht zijn verplaatst is Joure nog steeds een belangrijke vestigingsplaats van Douwe Egberts. Het Museum Joure, waar de tentoonstelling plaatsvindt, bevindt zich in een deel van de oude Douwe Egberts bedrijfspanden in het centrum van Joure. Rondom de tentoonstelling vinden tal van activiteiten plaats, variërend van lezingen over koffie en koffiereclame tot een vertelfestival en koffieconcerten.

Museum Joure, telefoon (0513) 412283, geopend dinsdag t/m vrijdag 10.00-17.00, zaterdag t/m maandag 14.00-17.00 uur. www.museumjoure.nl

Tentoonstelling *Ondernemend Rotterdam in de reclame*

Rotterdam, Gemeentearchief • Het gemeentearchief Rotterdam organiseert in samenwerking met de Kamer van Koophandel een tentoonstelling over historisch reclamemateriaal van Rotterdamse bedrijven. Aanleiding voor deze tentoonstelling is het tweehonderdjarig bestaan van de Rotterdamse Kamer van Koophandel in 2003. Het gemeentearchief bezit veel bedrijfsarchieven, die een goed overzicht bieden van het bedrijfsleven in Rotterdam door de eeuwen heen. Naast boekhoudingen en verslagen bewaart het archief ook bedrijfsreclames. Wie kent niet de beroemde affiches van de Holland-Amerika Lijn? Tot 1850 deden bedrijven nauwelijks iets aan reclame. Toen de markt begon te groeien, betekende reclame een nieuwe manier van concurreren. Herkenbaarheid speelde hierbij een grote rol. Vormgevers werden aangetrokken voor het ontwerpen van een uniforme stijl, de zogenaamde huisstijl. De diensten en producten van een goed bedrijf zijn op

Briefhoofd Houtzagerij C. Berger & Zonen

deze wijze gemakkelijk te herkennen. In de archiefwinkel betekent dit herkennen een feest voor de bezoeker. Op briefpapier, boekenleggers, affiches, kaarten, folders en ander drukwerk presenteren Rotterdamse bedrijven zich op een prachtige manier. De zorgvuldig vormgegeven publicaties geven een uniek tijdsbeeld. Aan de hand van deze reclame-uitingen kijken we terug op tweehonderd jaar Kamer van Koophandel Rotterdam. Een rijk geïllustreerde expositie voor iedereen die wil genieten van bedrijfsgeschiedenis, vormgeving en nostalgie.

Archiefwinkel, Coolsingel 91, telefoon (010) 2434567. www.archiefwinkel.nl

■ BERICHTEN

Friesland

Joure • Twee verre nazaten van de familie Douw Egberts, Hessel Douwe en Egbert Douwe de Jong hebben de voormalige theefabriek van Douwe Egberts aan de Zijlroede in Joure aangekocht. De firma Douw Egberts heeft het oude fabrieksgebouw vorig jaar afgestoten en in de verkoop gedaan, omdat het pand niet meer nodig was voor de bedrijfsvoering. De nieuwe eigenaars willen het pand voor het nageslacht bewaren en een bestemming geven als museum voor exclusieve auto's. De auto's maken onderdeel uit van de collectie van het Automuseum in Deventer, dat van de gemeente moet verdwijnen. Het fabriekspand van Douwe Egberts werd oorspronkelijk gebouwd als zuivelfabriek en in 1912 door Douwe Egberts aangekocht voor ca. € 9.750,—. Eind 2003 zal het automuseum naar Joure verhuizen.

Groningen

Ezinge • De eigenaar van de voormalige zuivelfabriek in Ezinge, Hans Weijer, heeft een sloopvergunning aangevraagd bij de gemeente Winsum voor de schoorsteen van de zuivelfabriek. De 30 meter hoge schoorsteen verkeert in slechte staat, af en toe vallen er stenen naar beneden. Uit veiligheidsoverwegingen is de schoorsteen onlangs ingepakt in netten. Van de schoorsteen is jaren geleden al het bovenste deel gesloopt. Voor het herstel is ca. € 45.000,— geraamd, maar volgens de gemeente is er geen subsidie beschikbaar. De schoorsteen van de zuivelfabriek in Ezinge is een van de laatste nog aanwezige fabrieksschoorstenen in Noord-Groningen. ➤

■ NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

Het Nederlands IJzermuseum, Ulft

Het Nederlands IJzermuseum, gevestigd in de oude fabrieksgebouwen van de voormalige ijzergieterij van de Fa. DRU te Ulft, heeft op 12 oktober 2002 een succesvol symposium georganiseerd met als thema *Erfgoed in ijzer en staal*. Het symposium werd bezocht door tachtig bezoekers uit het hele land, die geïnteresseerd de lezingen volgden over smeedijzer, gietijzer en staal. Na de lunch werd de middag besteed aan de plaatselijke en regionale ijzergeschiedenis en de plannen voor de definitieve realisatie van het IJzermuseum in het DRU-complex. Het symposium was georganiseerd door de Commissie Erfgoed in IJzer en Staal en het Nederlands IJzermuseum, in samenwerking met de Koninklijke Vereniging van Ingenieurs en Vereniging Histechica te Delft. In 2002 bezochten 2300 bezoekers de permanente tentoonstelling *IJzer langs de Oude IJssel* in het DRU-complex.

De website van het Nederlands IJzermuseum is te vinden via www.erfgoedgelderland.nl

Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL)

De STIEL heeft bij de gemeente Leiden gepleit voor toekenning van de gemeentelijke monumentenstatus voor de voormalige meelfabriek De Zijlstream aan de Leidersdorpe Zijldijk in Leiderdorp. Het gaat hierbij om een in baksteen opgetrokken maalderij, met fraaie geveldetails in Art-Nouveaustijl. Het fabrieksgebouw is in 1916 gebouwd in opdracht van de lokale veehouder J. de Graaf. In het fabrieksgebouw werd graan verwerkt, dat per schip uit Rotterdam werd aangevoerd en vervolgens per spoor naar de fabriek werd getransporteerd. In De Zijlstream waren drie stellen maalstenen opgesteld, een voor het veevoer, een voor het malen van tarwe en een voor bloembuil. In 1923 ging het veevoederbedrijf failliet en werd het complex verkocht aan G.van der Geest, een kruidenier. De veevoederfabriek ging vanaf dat moment vooral leveren aan boeren in Oud Ade en omstreken. In 1978 kwam het fabrieksgebouw in handen van Schrama Diervoeders, die in 1998 de productie van veevoer beëindigde. Sindsdien staat het karakteristieke fabrieksgebouw leeg. Binnenkort hoopt STIEL in samenwerking met uitgeverij Primavera Pers een boekje uit te geven met een wandelroute langs 38 historische winkelpanden in Leiden. Het boekje zal in dezelfde lay-out verschijnen als het eerder uitgebrachte boekje *Het spoor van de industriële revolutie in een Hollandse stad*. ■

Haaksbergen, maalderij met graansilo (foto Marcel Overbeek)

Overijssel

Overijssel • De provincie Overijssel is in 2002 een ambitieus project gestart met als doel het stimuleren van hergebruik van buiten bedrijf geraakt industrieel erfgoed in de provincie. Het stimuleringsprogramma staat bekend onder de naam *Reanimatie industrieel erfgoed Overijssel*. Een van de eerste activiteiten van het programma was de publicatie van een beknopte inventarisatie van industrieel erfgoed in Overijssel, waarin per gemeente een overzicht is opgenomen van cultuurhistorisch waardevolle industriële objecten, zoals maalderijen, textiel fabrieken, pompstations en machinefabrieken. In deze inventarisatie is ook het jongere industrieel erfgoed opgenomen, waaronder objecten uit de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw. In februari 2003 is de provincie in het kader van het 'reanimatieproject' begonnen met een speciale campagne om het behoud van graansilo's te stimuleren.

Hoewel de gemiddelde toeschouwer niet warm loopt voor het behoud van buiten bedrijf geraakte graansilo's, meent woordvoerder A. Velderman van het 'reanimatieproject' dat er een nog aantal waardevolle silo's in de provincie te vinden is, die zeker het behouden waard zijn uit cultuurhistorisch oogpunt. Een markant voorbeeld is de voormalige graansilo aan de Mr. de Boerlaan in Deventer, de zogenaamde Zwarte silo. Deze silo, een betonnen

complex uit 1924, is een van de oudste nog bestaande betonnen graansilo's van ons land. In de dienstruimte op de begane grond is sinds kort het kantoor van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED) ondergebracht. Ook de Rijksdienst voor Monumentenzorg is momenteel bezig met een onderzoek naar de verschillende typen graansilo's die nog in Nederland aanwezig zijn, en welke silo's een cultuurhistorische waarde bezitten.

Almelo • In de wijk Sluiversveld is eind 2002 de voormalige textiel fabriek van de Fa. Hedeman met de grond gelijk gemaakt. Het Hedemancomplex, dat al jaren buiten bedrijf was, behoorde tot de laatste overgebleven grootschalige textiel fabrieken in Almelo. Het oorspronkelijke textielbedrijf werd eind negentiende eeuw opgericht, in 1941 werd het bedrijf overgenomen door

Kantoor textiel fabriek Hedeman (foto Marcel Overbeek)

Hedeman, in 1959 door de Fa. Ten Cate. Na de sloop van het fabriekscomplex is alleen het voormalige kantoor-

gebouw aan de Fabrieksstraat blijven staan. Dit markante gebouw uit 1930 met de karakteristieke uitgebouwde klokkentoren heeft de status van gemeentelijk monument en zal in de nieuwe woonwijk worden opgenomen.

Gelderland

Borculo • Op het industrieterrein Lichtenberg in Borculo staat een monumentale graansilo uit de jaren vijftig van de vorige eeuw, die sinds enkele jaren buiten bedrijf is. De graansilo is in 1951 gebouwd op het voormalige stationsemplacement door de Coöperatieve Landbouwvereniging Gelselaar/Geesteren. De locatie was zeer geschikt vanwege de aanwezigheid van de spoorlijn Borculo-Neede, die sinds 1950 alleen nog voor goederenvervoer werd gebruikt. De graansilo is opgebouwd uit een betonskelet, met de buitengevels opgetrokken in baksteen. De sobere graansilo heeft fraaie details, zoals de kanteelvormige dakbekroning en de toepassing van hardstenen raamomlijstingen. De onder architectuur gebouwde silo is een zeer fraai voorbeeld van de traditionele (baksteen)-architectuur uit het begin van de jaren vijftig.

In de jaren zeventig werd naast de silo een moderne betonnen graansilo gebouwd. De gemeente Borculo wil het oude bedrijventerrein met de graansilo een nieuwe bestemming geven, waarbij sloop van het silocomplex niet uitgesloten wordt. De lokale politieke partij Gemeentebelang ijvert voor het behoud van de graansilo omdat deze van groot belang is als cultuurhistorisch monument van het agrarisch verleden van Borculo.

De silo zou een nieuwe functie kunnen krijgen als huisvesting van twee lokale musea, het Borculose oorlogsmuseum en het radiomuseum. Ook zou de silo als uitkijktoren en restaurant gebruikt kunnen worden.

Doetinchem • Het fabriekscomplex van de voormalige Vredenstein bandenfabriek uit 1934 is voor het grootste deel gesloopt. Alleen het ketelhuis met bijbehorende schoorsteen staat nog overeind. Dit onderdeel van de bandenfabriek is op advies van het Gelders Genootschap voorgedragen voor plaatsing op de monumentenlijst. De gemeente Doetinchem streeft ernaar, het ketelhuis met schoorsteen in te passen in de toekomstige nieuwe bebouwing, die op het voormalige fabrieksterrein is gepland. De bandenfabriek werd in 2001 gesloten, nadat de productie werd verplaatst naar een lagelonenland. Ooit werkten bij Vredenstein-Doetinchem meer dan duizend werknemers.

De eigenaar van het terrein, de Fa. Vredenstein heeft bezwaar aangekend tegen het verlenen van de monumentenstatus, omdat dit een belemmering zou kunnen vormen voor de nieuwbouwpunten. Vredenstein heeft het terrein inmiddels verkocht aan projectontwikkelaar Van Wijnen, die op het fabrieksterrein een nieuw bedrijventerrein wil realiseren met showrooms, kantoren en high techbedrijven.

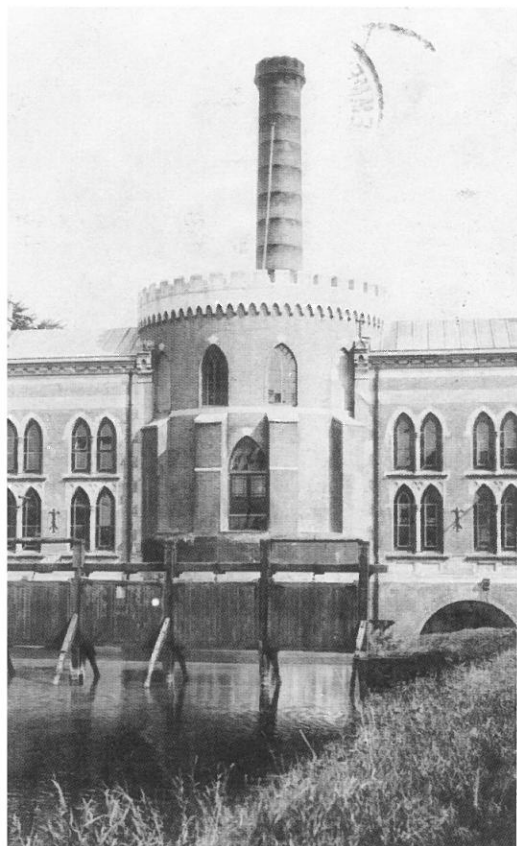
Flevoland

Lelystad • De Stichting Luchtvaartthemapark Aviodome in Lelystad heeft een deel van de fotoactiviteiten van de KLM-Aerocarto gekocht. Onlangs werd het bedrijfs-onderdeel Vogelvluchtfotografie overgenomen, dat zich bezig houdt met het maken van luchtfoto's in Nederland. Belangrijk onderdeel van de aankoop betreft de collectie van meer dan 150.000 luchtfoto's die sinds 1921 boven Nederland zijn gemaakt. Luchtvaartmuseum Aviodome heeft ook de publicatierechten op deze foto's verkregen. Het museum bezat al de glasnegatieven en rechten van de oudste in Nederland gemaakte luchtfoto's. Met de aankoop van het KLM-Aerocarto-fotoarchief bezit Aviodome nu de grootste collectie luchtfoto's die in de vorige eeuw in Nederland zijn gemaakt. Het fotoarchief is van grote cultuurhistorische waarde. Het luchtvaartkenniscentrum, een onderdeel van Aviodome, is verantwoordelijk voor het beheer van de fotocollectie, maar zal ook nieuwe foto-opdrachten gaan uitvoeren.

Geïnteresseerden die op zoek zijn naar een historische luchtopname van bijvoorbeeld een fabriek, bedrijfspand of woonplaats kunnen contact opnemen met Aviodome Luchtfotografie, telefoon (026) 3778390 of luchtfotografie@aviodome.nl »

Borculo, graansilo (foto Marcel Overbeek)

Stoomgemaal Lijnden (ansichtkaart 1910)

Noord-Holland

Amsterdam • Na jaren van leegstand en juridische touwtrekkerij is in januari eindelijk het startsein gegeven voor de restauratie van de voormalige paardentramremise aan de Overtoom. Het complex, dat ligt tussen de Overtoom en het Vondelpark, werd in 1877 gebouwd naar een ontwerp van architect A.L. van Gendt voor de Amsterdamsche Omnibus Maatschappij. Tot eind jaren tachtig was het complex nog in gebruik bij het autoverhuurbedrijf van de Fa. Spijkers. Een actiegroep wist de plaatselijke politiek er van te overtuigen dat dit monument van verkeer en vervoer niet gesloopt mocht worden. In 1999 kocht Stadsherstel Amsterdam het inmiddels sterk vervallen complex, dat bestaat uit een kantoor met woning, stalgebouw met smederij en wagenremise. Architectenbureau Kentie en Partners Architecten is verantwoordelijk voor het restauratie- en nieuwbouwplan voor het terrein achter de remise. In de voormalige paardenstallen komen kantoren, het kantoor met woning wordt winkel/woning.

Lijnden • Het voormalige stoomgemaal Lijnden, een van de drie gemalen die in 1849 werden gebouwd om de Haarlemmermeer droog te malen, zal na honderdvijftig jaar buiten bedrijf worden gesteld. Naast het in neogotische stijl gebouwde gemaal zal een nieuw, modern gemaal met een grotere capaciteit worden gebouwd. Het stoomgemaal is genoemd naar baron Frans Godard van Lijnden, een van de planmakers van de drooglegging van de Haarlemmermeer, die in 1845 overleed. De stoommachines uit de beginperiode werden in 1892 vervangen door centrifugaalpompen. Nog later werden deze vervangen door een dieselmotor en een elektrische pomp. Het oude gemaal krijgt net als het stoomgemaal Crouquis in Vijfhuizen een museale bestemming. Het derde gemaal uit de beginperiode van de drooglegging, de Leeghwater bij de Kaag, is nog steeds in bedrijf.

Spanbroek • Het voormalige stoomgemaal naast de poldermolen de Kaagmolen bij Spanbroek (gemeente Opmeer) is onlangs gerestaureerd in opdracht van het waterschap West-Friesland. Het stoomgemaal werd in 1879 gebouwd ter versterking van de bemalingsfunctie van de nabijgelegen poldermolen. Het gemaal aan de Nieuweweg is opgetrokken uit baksteen, met gietijzeren vensters. Ook de

oude schoorsteen van het gemaal is opgeknapt. In 1960 werd de stoomaandrijving van het gemaal vervangen door dieselaandrijving, in 1992 werd de dieselaandrijving op haar beurt weer vervangen door een elektrische aandrijving.

Westzaan • Op het terrein van de voormalige NV verffabriek Avis zullen woningen worden gebouwd. Op deze plaats werd al tweehonderd jaar geleden blauwsel geproduceerd door de Blauzel molen, een industriemolen. In 1770 werd begonnen met de fabricage van lakmoes, een in die tijd vaak gebruikte kleurstof. In 1907 kwam een einde aan de fabricage van kleurstoffen met behulp van windkracht, de molen werd afgebroken en vervangen door een fabrieksgebouw met de bedrijfsnaam Avis colour works ltd. In de jaren dertig van de vorige eeuw werd begonnen met de productie van bakeliet perspoeder, een belangrijk ingrediënt voor de plasticindustrie. Na de sluiting van het bedrijf werden de oude bedrijfspanden nog enkele jaren gebruikt voor een autosloperij. De oude fabriekspanden zullen binnenkort worden gesloopt.

Utrecht

Vleuten-de Meern • In het landelijke gebied tussen Vleuten-de Meern en de stad Utrecht wordt een nieuwe woonwijk onder de naam Leidse Rijn gebouwd. In dit gebied was sinds 1900 een groot aantal tuinbouwbedrijven gevestigd. Met de komst van de nieuwe woonwijken moeten de meeste kassen verdwijnen. Om de herinnering aan deze tak van nijverheid in stand te houden, zijn enkele cultuurhistorisch waardevolle oude kassencomplexen bewaard gebleven. Deze worden nu gerestaureerd. Bij de kassencomplexen staan gemetselde schoorstenen, die dienst deden als rookafvoer van de verwarmingsketels van de kassen. Een aantal kassencomplexen met bijbehorende schoorsteen aan 't Zand bij de Meern is op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. De schoorstenen van de kassen zijn in 2000 gerestaureerd en zullen in de toekomst worden geïntegreerd in een te bouwen scholencomplex.

Noord-Brabant

Den Bosch • De restauratie van de 585 meter lange Moerputtenbrug, onderdeel van de voormalige spoorlijn Lage Zwaluwe-'s Hertogenbosch gaat dit jaar in opdracht van Staatsbosbeheer van start. De restauratie van de meer dan honderd jaar oude spoorbrug gaat drie jaar duren. Met de start van dit project komt een einde aan een langdurige discussie over het behoud, bestemming en de financiering van dit unieke spoorwegmonument. Het plan omvat het herstel van de bakstenen pijlers en het herstel van de 36 smeedijzeren brugdelen, die hiervoor zullen worden gedemonteerd om elders te worden opgeknapt. De spoorbrug, gelegen in het natuurreservaat De Moerputten, wordt na de restauratie in een wandelroute opgenomen. Er wordt nog onderzocht of de westelijk van de Moerputten gelegen tweedelige, 32 meter lange Venkantbrug over de Bosschesloot in Vlijmen in dit restauratieproject meegenomen wordt. ■

■ LITERATUURSIGNALERING**Onna, Norbert van*****Complex Strijp S/T/R; impressies van een industrieel landschap in Eindhoven***

In dit luxe en fraai vormgegeven fotoboek wordt het industrieel landschap van het Philipsfabriekscomplex Strijp in Eindhoven in woord en beeld weergegeven. Het fabriekscomplex Strijp STR omvat ca. 70 hectare fabrieksterreinen, waar Philips vanaf 1916 tot 1927 grootschalige productiegebouwen bouwde. Door de ongunstige economische situatie waarin het concern in de jaren negentig verkeerde, besloot Philips het bedrijvencomplex op de locatie Strijp af te stoten. Het terrein met gebouwen werd in 2002 verkocht aan de gemeente Eindhoven, die er een nieuwe stadswijk wil gaan bouwen. Een aantal cultuurhistorisch waardevolle fabrieksgebouwen in Strijp zal behouden blijven en heeft inmiddels de status van rijksmonument verkregen, waaronder het Veembegebouw, het 'klokgebouw' en de betonnen fabrieksgebouwen die bekend staan onder de naam De Hoge Rug. In deze fabrieksgebouwen werden de Philips radio's gefabriceerd.

Omdat het fabriekscomplex Strijp de komende jaren ingrijpend zal veranderen en deels zal verdwijnen, heeft architectuurfotograaf Norbert van Onna het fabriekslandschap Strijp de afgelopen jaren minutieus fotografisch vastgelegd. Het resultaat is een monumentaal boekwerk met zeer fraaie kleurenopnamen, waarin de gebouwen en machines met oog voor detail zijn vastgelegd. De begeleidende teksten in het Nederlands en het Engels geven achtergrondinformatie over de afgebeelde objecten en gebouwen. Teksten en foto's worden gecompleteerd met duidelijke overzichtskaarten en plattegronden van het Strijp-complex. Het fotografiedeel neemt het grootste deel van het boek in beslag. In een afsluitend hoofdstuk wordt de bedrijfsgeschiedenis van Philips beschreven vanaf het prille begin in 1891 tot 2002. Dit hoofdstuk is geïllustreerd met historische zwart-wit opnamen uit het Philipsarchief, de begeleidende teksten zijn ook hier tweetalig. Met de publicatie van dit fraaie fotoboek wordt recht gedaan aan de geschiedenis en de architectuur van een van de meest indrukwekkende industriële landschappen van ons land. Een absolute must voor liefhebbers van industriële fotografie! Veldhoven, Uitgeverij Archeov, 2002. 168 blz., ill., prijs € 90,— (incl. 6% BTW + verzendkosten). ISBN 90-803541-2-0. 30 x 30 cm.

Hengeveld, Jaap***Ondernemen in Amersfoort; inspirerende bedrijven van het eerste uur***

Ondernemen in Amersfoort geeft een beeld van eenentwintig Amersfoortse bedrijven die alle meer dan vijftig jaar geleden zijn opgericht. Enkele bedrijven, zoals Wolter & Dros, Fortmann & Henkamp, Geurtsen drankwinkel bestaan al meer dan 100 jaar. Auteur Jaap Hengeveld heeft zich verdiept in de boeiende historie van deze bedrijven en verzamelde via interviews met de ondernemers boeiende anekdotes en inside information over de betrokken bedrijven. Per onderneming wordt in het kort de historie beschreven, aangevuld met een interview met kleurenfoto van de huidige ondernemer en geïllustreerd met historische opnamen van het bedrijf. Een aardig overzicht van lokale bedrijfsgeschiedenis, maar niet erg diepgravend en dus meer geschikt als weggevoertje. Amersfoort, Kamer van Koophandel Gooi- en Eemland, 2001. 92 blz., ill.

ISBN 90-8052-522-7. Prijs € 28,92 ■

■ INDUSTRIEEL ERFGOED MET SMAAK

Restaurant Poppe in Zwolle (foto Marcel Overbeek)

Restaurant Poppe, Zwolle

Vanaf station Zwolle lopend naar de binnenstad kom je vanzelf in de Luttekestraat, waar op nummer 66 Restaurant Poppe v/h hoefsmederij met de twee paardenkoppen aan de gevel de aandacht trekt. De naam Poppe is dan ook ontleend aan het smedengeslacht dat vanaf 1867 tot 1973 in dit pand haar activiteiten heeft uitgeoefend. Voor 1867 was het pand in gebruik als woonhuis van de stadsbeul. Zoals de vermelding *v/h hoefsmederij* al doet vermoeden: men is trots op het authentieke karakter van dit stukje industrieel erfgoed dat behouden is gebleven. Bij binnenkomst sta je meteen

in de dubbele hoefstal (*travaille*) van hout en ontdek je verder lopend een reusachtige blaasbalg aan het plafond, de vele hoefijzers en foto's van de smederij nog in bedrijf aan de wanden. De naastgelegen kamer is nog in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Ten tijde van de hoefsmederij werd deze ruimte als gelagkamer gebruikt, waar de wachtende klanten konden zitten en drinken. Een nevenactiviteit die de ondernemingsgeest van de familie Poppe goed accentueert. De open keuken staat in het midden van het restaurant, op de plaats van de voormalige smidse. De huidige eigenaar begon er in 1992 een grillrestaurant,

met als een van de specialiteiten speenvarken en lamsbout aan het spit. Dit handwerk, symbolisch herinnerend aan de vroegere activiteiten, kon niet gehandhaafd blijven omdat het gloeiend heet in de zaak werd. Nu is het een restaurant met een Franse inslag waar chef-kok Bardo Stok tournedos van zalm en snoekbaars klaarmaakt en hertenzadelkoteletten met notenpuree vergezeld laat gaan van een Armagnacsaus.

Restaurant Poppe, Luttekestraat 66, Zwolle, telefoon (038) 4213050. Openingstijden dinsdag t/m vrijdag voor lunch 12.00-15.00, diner vanaf 17.30 uur. Op zaterdag alleen diner vanaf 17.30 uur, zondag vanaf 17.00. Maandag gesloten. www.restaurant-poppe.nl ■

COLOFON

Industria: nieuwsbulletin van de 65 bij de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties.

Het nieuwsbulletin verschijnt vijf keer per jaar.

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie Industria, p/a M.N.M. Overbeek, Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle.

E-mail industria@dolfijn.nl

Kopij voor *Industria* 2003 nr. 3 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 1 juli 2003.

Secretariaat en abonnementen

FIEN, Postbus 92023, 1090 AA Amsterdam, telefoon (020) 5289243, fax (020) 6653090

E-mail fien@cime.nl

Internet www.industrieel-erfgoed.nl

De FIEN is gevestigd in het centrum voor Industrieel en Mobiel erfgoed (CIME), Kruithuisstraat 23, 1018 WJ Amsterdam

Abonnementsopgave

Door overmaking van € 16,— voor de jaargang 2003 op postbankrekening 132802, t.n.v.

Stichting FIEN-Industria

Vormgeving Go Puck, Groningen

Druk PlantijnCasparie Groningen